

Teorie úkolů, studium ohlasů, ČSAV a jiné vzpomínky Zdeněk Pešat

Připadla mi úloha promluvit o vztahu Felixe Vodičky a Československé akademie věd. Je to role ryze referentská, dovolil jsem si proto zpestřit ji ke konci našeho zasedání s nadějí na benevolenci posluchačů osobnějším tónem.

Ostatně odborných referátů na vysoké úrovni zaznělo dost, podám tedy jakýsi hybrid, směs faktů, názorů, vzpomínek, zpovědí a glos. Můžete si vybrat. Felix Vodička byl u samého zrodu sborů akademiků v roce 1952. Ještě ne pětáctýřicátník, jen nedávný profesor pražské pedagogické fakulty, byl tehdy jmenován jeho členem korespondentem (zdůrazňuji jmenován, nikoli, jak se píše ve *Slovníku českých spisovatelů od roku 1945*, zvolen – neměl ho totiž kdo zvolit, teprve jednou ustavený sbor mohl vybírat další členy). Co je na tom pozoruhodného? Že v době hrdelních procesů, masových perzekucí, jednoduše nejhoršího období komunistické vlády byl do nejvyššího orgánu učenců vřazen nestraník. Není pochyb, že Zdeněk Nejedlý si oblíbil nedávného děkana pedagogické fakulty a hlavně autora *Počátků krásné prózy novočeské*. Ale Vodička zdaleka nebyl sám. Jen namátkou připomínám ze společenských věd profesory J. Květa z dějin umění, J. Filipa z archeologie, A. Salače z klasické filologie a dokonce B. Němce, kdysi málem kandidáta pravice na post prezidenta republiky proti E. Benešovi. A naopak zase komunistu J. Hrabák jen o tři léta mladší než Vodička čekal na zvolení do této hodnosti ještě plných třináct let.

Proč to říkám? Též pro jistý kontrast k 70. a 80. létům, ale i proto, abych naznačil, jaké postavení Z. Nejedlý tehdy měl. Je zřejmé, že jako designovaný prezident akademie měl rozhodující vliv na výběr členů a korespondentů a že si do toho příliš nenechal mluvit.

V těch věcech měl tehdy asi ještě autoritu takřka neomezenou. Obdobný postup panoval i v našem ústavu. V. Klaus v knize *Narovínu* (KLAUS 2001: 30) vyslovil domněnku, že byl asi ve společenských vědách prvním nestranickým kandidátem věd. Myslel tím pravděpodobně věd politicky zabar-

Teorie úkolů, studium ohlasů, ČSAV a jiné vzpomínky

vených, jako bylo právo nebo ekonomie. Neboť i literární věda je záležitost společenských věd, a přesto hned první aspirant Ústavu pro českou literaturu v roce 1952 byl nestraník M. Pohorský, o rok později J. Kolár, na fakultě například M. Kačer. A tajemníkem ústavu v letech 1953–58 byl zase nestraník R. Havel. A na úplné dokreslení těch podivných 50. let: teprve po smrti Z. Nejedlého z kraje 60. let začali ústav obcházet emisari z aparátu ÚV KSČ a zpovzdálí, v roce 1967 pak zcela brutálně začali zasahovat do jeho chodu. Troufám si tvrdit, že za života prvního prezidenta akademie, dokud byl ještě v plné síle, je to ani nemohlo napadnout. Ale abych Nejedlého neglorifikoval příliš. Byl jsem také svědkem dvou jeho neblahých zásahů: jednou na fakultě ve věci přechodu profesora Grunda z Brna do Prahy, podruhé v ústavu ve věci Husových spisů. Ale to teď není předmětem mého referátu.

S akademickými orgány Vodička vlastně spolupracoval ještě před vznikem ČSAV. V letech 1952–53 byl totiž ústav ještě v rámci ČAVU pověřen vybudovat Památník národního písemnictví. Určen k tomu byl právě obsáhle rekonstruovaný strahovský klášter. Hlavními řídicími pracovníky projektu vedle Jana Mukařovského byli především Antonín Grund jako tehdejší vědecký tajemník ústavu a Felix Vodička. S nimi spolupracovala řada dalších zaměstnanců ústavu a budoucího památníku písemnictví. Z ústavu např. R. Havel, Karel a Josef Polákovi, F. Svejkovský, A. M. Píša. F. Vodička měl funkci koordinátora autorů jednotlivých úseků výstavy od obrození výše, o starší literaturu pečoval A. Grund a po jeho smrti E. Urbánková.

V letech 1953–1962 byl Vodička zástupcem ředitele ústavu a měl na starosti především záležitosti ediční (Spisy klasiků, Národní knihovna), plodně též zasahoval do dění v ústavu jako externí vedoucí oddělení obrozené literatury. Tyto funkce vykonával za pakatelný příplatek; považoval to za přirozené, neboť dostával příspěvek za členství v akademickém sboru. Je jisté, že tehdy jako přítel R. Havla ovlivňoval nepřímo, ale přesto výrazně dění v ústavu zvláště v praktických věcech, které Mukařovský z duše nesnášel. Jako vedoucí oddělení pak připravoval se svým týmem druhý obrozený svazek *Dějiny české literatury* (podobně jako předtím externí vedoucí J. Hrabák vytvořil část první, staročeskou, a externí vedoucí oddělení druhé poloviny 19. století K. Krejčí chystal svazek třetí. Za vedení A. M. Píši pak proběhly první předběžné přípravy dílu čtvrtého). Všichni čtyři (a ovšem též J. Mukařovský) měli na starosti výchovu nově přicházejících mladých pracovníků. Vodička byl školitelem M. Otruby, do jeho péče v oddělení spadaly také M. Řepková, H. Hrzalová.

Těsné Vodičkovy vazby s ústavem a tedy i s akademií se projevovaly také v tom, že jediný z externích vedoucích se se zájmem účastnil ústavních dis-

kusí, které byly pro odborné pracovníky víceméně povinné, ale nikdo to tak nepocítoval; byly poučné a někdy i zábavné. Věvodil jim zahajovač Karel Polák, ale zajímavější bylo sledovat občasný souboje Mukařovského s Vodičkou. M. Červenka se v nedávném interviu pro Host (ČERVENKA 2003) zmínil o tom, jak Mukařovský poštuchoval Vodičku, ať už přestane užívat sousloví umělecké mistrovství. Já si zase pamatuji šibalský, poloironický úsměv vrhaný Vodičkou k plénu, když se mu podařilo přetrumfnout Mukařovského, někdy dokonce i ve znalosti K. Marxe. Když jsem si to v souvislosti s Červenkovou vzpomínkou v rozhovoru s jednou pracovnící ústavu připomněl, zeptala se, zda v tom není moment rivality. Myslím, že v žádném případě. Oba se navzájem velice respektovali, řekl bych, že šlo spíše o jemné, trochu škodolibé škádlení než o nějakou prestiž.

Náročný pracovní úkol se na Vodičku sesul v rámci ČSAV někdy v polovině padesátých let, kdy byl jmenován členem redakce *Příručního slovníku naučného* s ručením za bohemistická literární hesla. Vodička je většinou (mimo staročeská) sepsal sám, cítil ale tíhu odpovědnosti za ně natolik velkou, že si nás několik (R. Havla, J. Nečase, J. Kolára, E. Macka, M. Pohorského a mne) pozval k týden trvajícím, nekonečně se táhnoucím diskusním večerům (Kolár si vzpomíná, že dokonce mezi vánočními svátky) na pedagogické fakultě. Procházeli jsme jedno heslo za druhým a dávali připomínky. Bylo to úmorné a nejsem si zcela jist, zda výsledek byl úměrný vynaloženému úsilí.

A pak už následovaly věci smutnější. V roce 1962 vyvrcholila kampaň proti ústavu dirigovaná z Institutu společenských věd ÚV KSČ V. Dostálem a L. Štollem a výsledkem bylo, že Mukařovský i Vodička byli zbaveni svých funkcí. Ani potom však kontakt pracovníků ústavu s Vodičkou nebyl příliš narušen. Stýkali se s ním jednotlivě, převážně oni se podíleli na sborníku k 75. narozeninám Jana Mukařovského *Struktura a smysl literárního díla*, redigovaného Vodičkou, Jankovičem a mnou. Vodička k němu napsal anonymní předmluvu. Pokračoval v ní v tehdy vzrušené polemice se Štollem okolo strukturalismu. Snadno se nám oběma podařilo přesvědčit ho, že by nebylo zcela vhodné, aby ve sborníku k jubileu a s účastí především pracovníků ústavu byly jakékoli publicistické invektivy – vzhledem k rozsahu předmluvy ani jiné než publicistické nebyly možné (snad by se někde ve Vodičkově pozůstalosti našel celý původní text). Jistě v tom hrál roli i náš pud sebezáchovy, ale neřekl bych, že zbabělost. Neuplynul totiž ani rok a na podzim 1967 v souvislosti s odcizením Literárních novin jejich původním redaktorům došlo ke кадровým opatřením i v ústavu. Změnilo se částečně vedení instituce i oddělení 20. století. Pokud jde o mne, Štoll mi mé od-

Teorie úkolů, studium ohlasů, ČSAV a jiné vzpomínky

volání z funkce zdůvodnil přímo tím, že jsem se v následných polemikách kolem Jakobsona a strukturalismu s J. Hájkem postavil na stranu M. Červenky. Pokusil jsem se ústav i sebe bránit. Zaslal jsem protest předsedovi tehdejšího Kolegia věd o umění J. Kotalíkovi a byl jsem pozván na schůzku ve Slavii. Projevil pro mne velké porozumění a ještě větší nemohoucnost, koupil mi panáka vodky a tím celá má rebelie skončila. Jenže pak přišel leden 1968, M. Otruba si vyžádal přijetí u prezidenta akademie F. Šorma a jménem pracovníků ústavu ho požádal, aby L. Štoll byl zbaven ředitelování a na jeho místo byl jmenován F. Vodička. A pak už to šlo vše ráz naráz. Přišlo jaro a F. Vodička jako nový ředitel předestřel již hotové plány na nové uspořádání ústavu a s každým pracovníkem rozebíral jeho zařazení. Když nastupoval, přivítalo ho prohlášení jednoho z pracovníků: „Vy jste nám nebyl z milosti darován, my jsme si vás vybojovali“ (STROHSOVÁ 1969).

Vodičkovy ústavní plány zde podrobněji představuje Jaroslava Janáčková, a tak jen k Vodičkově mimoústavní aktivitě. Byl členem koordinačního výboru uměleckých svazů a tvořil spojku mezi výborem a akademickými orgány, přestože nebyl oficiálně jejich členem. Na takové věci se ovšem tehdy příliš nehledělo. Udržoval kontakt s Literárními novinami obnovenými ve starém složení.

Trochu osobního vyznání: ze všech Vodičkových prací na tu mou bezprostředně zapůsobily dvě, obě z jeho ranějšího období. Studie *Literární historie, její problémy a úkoly* mně v polovině padesátých let pomohla pochopit, co vlastně literární věda znamená a co obsahuje, že to není pouhá marxistická sociologie. Další práce *Problematika ohlasu Nerudova díla* vyvolala ve mně dokonce stud. To když v roce 1954 vyšla moje disertace *Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky* – a Vodičkova studie zase nastavila zrcadlo této práci. Nešlo o Jiráska, i když má disertace spadala do rámce tehdejších jiráskovských akcí. Sám názor na Jiráska jsem od té doby nemusel výrazněji měnit. Seznámil jsem se s ním už za války, když nám Němci zavřeli gymnázium a já jsem od rána do večera četl (mezitím jsem se připravoval na zkoušku z látky měšťanské školy, abych dosáhl povinného minimálního vzdělání). Zábava to byla dost bizarní. Vidím to jako dnes. Dopoledne jsem na zahradě v lehátku četl Jiráska, odpoledne Bretonovy *Spojité národy*. Ač jsem je četl se slovníkem cizích slov po ruce, nepodařilo se mi v těch necelých patnácti letech nalézt dorozumění se surrealistovým textem. Ale vytrval jsem až do konce, vždyť zahloubat se do Bretona jsme považovali (byli jsme celkem tři z kukaně vykukující „básníci“) takřka za odbojovou činnost a tehdejší knihovník městské knihovny pan Gawrecki je jednomu z nás půjčoval jen pod slibem, že vše zachováme v tajnosti a podobné knihy nikomu dalšímu nebudeme

ukazovat. Po přečtení Vodičkovy studie jsem se zhrozil. Založená jen na současném aktuálním názoru na Jiráska opřeném o jednotlivé kritiky, téměř úplně vyjmuté za souvislostí literárních i historických a takřka bez zřetele k vnitřním proměnám literatury vcelku a historického románu zvláště, naby-la má pečlivě a s velkým úsilím shromážděná hromada materiálu skoro kádrovací povahu. A ke všemu to vyšlo tiskem. Vzpomínám si, že J. Vohryzek, který tehdy chodil na můj seminář literatury 19. století, se knížce otevřeně vyškleboval, když mluvil o špíglu. Dobře mi tak.

Velkou diskusi vyvolala Vodičkova teorie úkolů, jak ji vyložil v úvodu knihy *Cesty a cíle obrozenské literatury* (1958). Hned z kraje musím říci, že tento pokus o teoretické rozvinutí vývojového zřetele v literární historii neměl dlouhého trvání. Byla to daň padesátým létům a brzy nato Vodička takovéto vylepšování marxismu opustil. Už v akademických dějinách, ve svazku o obrozenské literatuře z roku 1960 se tento princip výrazněji neuplatňuje. Tehdy se též vyrojilo několik kritiků a jeden z nich i s pomocí latiny – vaticinatio ex eventu – tedy věštění podle výsledku, dokazoval neudržitelnost autorovy základní teze. Není pochyb, že Vodičkovu hledání vyplynulo z nespokojení nad dosavadními zjednodušujícími představami marxistů o vývoji literatury, určenými, jak napsal, podle principů, jako je realismus nebo lidovost. Přispěla k tomu také aktuální potřeba uchovat celou šíři možností při realizaci uměleckých úkolů, čili snaha respektovat mnohotvárnost literatury. Vodičkovi se tehdy literární dílo jevilo jako setkání tří základních činitelů literárního procesu, autora, objektivních požadavků na literaturu, totiž aktivit společnosti a literární tradice, tj. vnitřních proměn literatury (VODIČKA 1958: 8). Z dnešního hlediska soudím, že to byl zajímavý, ojedinělý pokus o nalezení průniku mezi Vodičkovou dosavadní strukturalistickou orientací a marxisticky, tj. sociologicky zaměřenou literární historií. Zvláště pozoruhodné na tom bylo, že strukturalistická imanence v něm vlastně přechodně zvítězila. Dovedeno do důsledku ono věštění z výsledku totiž de facto znamená, že literární dílo si samo vyhledává svou společenskou motivaci a vytváří společenskou skutečnost podle potřeb literatury. Vodičkově teorii značně pomohlo, že se opírala o obrozenskou slovesnost, kdy zpravidla jeden autor naplňoval vyhraněnou dobovou tendenci, tedy úkol: dvě fáze obrody českého jazyka (Dobrovský – Jungmann), dvě fáze historiografie (Dobner – Palacký), slovanství (Šafařík – Kollár), poezie (Čelakovský – Máchá), prózy (Tyl – Němcová), dramatu (Mikovec – Tyl).

A poslední vzpomínka: Vodičku jsem poznal v roce 1953, když katedra s dlouhým jménem (české a slovenské literatury, literární vědy a estetiky) pořádala reprezentativní konferenci kateder bohemistiky a slovakistiky,

Teorie úkolů, studium ohlasů, ČSAV a jiné vzpomínky

zřejmě jako reakci na nějakou kritiku, o níž za tehdejších časů nebyla nouze. Šlo o velkou sešlost. Ze Slovenska přijeli profesori Andrej Mráz a Milan Pišút, dále Miloš Tomčík a mladičká Hanka Urbancová, z Olomouce Oldřich Králík a Jiří Daňhelka, z Brna Josef Hrabák, za pražskou pedagogickou fakultu pak Felix Vodička. Přednesl na ní referát *Úkoly literární historie při studiu otázek uměleckého mistrovství*, který se týkal proletářské literatury. Otiskl jej pak ve Slovu a slovesnosti a ve zkrácené podobě ve *Struktuře vývoje*. Uprostřed formálního rozhovoru, jaké se odbývají o přestávkách konferencí, jsme narazili i na jeho tchána profesora Ryšánka. Vodička se patrně zeptal, znaje jeho gnómy (pouňorová fakulta je lepší měšťanka), jak na naší katedře vystupuje. Požaloval jsem, že se pan profesor ani jednoho zasedání katedry neúčastnil a na opakovaná pozvání reagoval jen jednou jedinkrát. To když jsem ho omylem pozval na schůzi do Břehovy ulice místo Břehové, kde katedra v ten čas sídlila. Pohotově mi zaslal malý elaborát se sdělením, že budova, kam ho zvu, se nachází na břehu Vltavy, a proto se ulice jmenuje Břehová a že žádný ulicehodný pan Břeha neexistuje. Kupodivu moje vyprávění vzbudilo na Vodičkově tváři nepříliš překvapený, spíše chápavý, ale též mírně ironický úsměv a já tehdy snad i nabyl dojmu, že ta mírná ironie nepatří tak zcela jenom mně.

LITERATURA

ČERVENKA, Miroslav

2003 „Byl jsem vždycky skeptik, byt' neagresivní ...“ (rozhovor s Miroslavem Balaštíkem), *Host* 29, č. 9, s.7

KLAUS, Václav

2001 *Narovinu. Hovory s Petrem Hájkem* (Praha: Rabbit & Rabbit)

STROHSOVÁ, Eva

1969 „Vzpomínka ne zcela jubilejní“, *Listy* 2, č. 14, 10. 4.

VODIČKA, Felix

1958 *Cesty a cíle obrozenské literatury* (Praha: Čs. spisovatel)

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag stellt Vodičkas synthetische Persönlichkeit in einer anderen Perspektive als die sonstigen vor: nicht nur als Forscher, sondern auch als Hochschullehrer, Direktor des Instituts für tschechische Literatur der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften, Organisator, Mitarbeiter und nicht zuletzt als Mitmenschen, der die Forschungsorientierung des Autors sowie eine wichtige Entwicklungsetappe der tschechischen Literaturwissenschaft bedeutend beeinflusst hat.